נותן לו שתי אמות לתוכה. לפי ספריס דגרסי ואמה יש לפרש ב׳ אמות לתוכה היינו להרחיב אמת המים שתהא רחבה שתי אמות ומה שהיא קרויה אמה משום דעומקה אמה:

ואמה מכאן ואמה מכאן בו׳. אמה לאו היינו ניגרא דנהרא משמע בהמקבל (ב״מ דף קז:) דבעינן ד׳ אמות ועוד דהכא קאמר דלמ״ד נוטעין ולמ״ד זורעין והתם פ״ה דאין זורעין אותן אלא ניגרא היינו יאור כדפ״ה לעיל בפרק קמא (דף יג. ושם) וגדול יותר שכל בני הבקעה משקין ממנו שדות ונריך ארבע אמות:

שמע מינה דלא עביד איניש דינא לנפשיה. לפי זה בחנם נקט במתני׳ שהיתה עוברת דרך הרבים תוך שדהו ונתן להם כו׳ דאפילו נטלו לו בחנם נמי כיון דלא עביד אינש דינא לנפשיה: כגון

[א]משום חשד אשתו: **מתני׳** [ב]מי שיש לו גינה לפנים מגינתו של חברו נכנס בשעה שדרך בני אדם נכנסים ויוצא בשעה שדרך בני אדם יוצאין ואינו מכנים לתוכה תגרין ולא יכנס מתוכה לתוך שדה אחרת [ג]והחיצון זורע את הדרך נתנו לו דרך מן הצד מדעת שניהן נכנס בשעה שהוא רוצה ויוצא בשעה שרוצה ומכנים לתוכה תגרין ולא יכנס מתוכה לתוך שדה אחרת [ד]זה וזה אינן רשאים לזורעה: **גמ׳** א״ר יהודה אמר שמואל [ה]אמה בית השלחין אני מוכר לך נותן לו ב׳ אמות לתוכה ואמה מכאן ואמה מכאן לאגפיה [ו]אמה בית הקילון אני מוכר לך נותן לו אמה אחת לתוכה וחצי אמה מכאן וחצי אמה מכאן לאגפיה ואותן אגפיים מי זורעם רב יהודה אמר שמואל בעל השדה זורעם רב נחמן אמר שמואל [ז]בעל השדה נוטעם מאן דאמר זורעם כל שכן נוטעם ומ״ד נוטעם [ח]אבל זורעם לא חלחולי מחלחולי ואמר רב יהודה אמר שמואל [ט]אמת המים שכלו אגפיה מתקנה מאותה שדה בידוע שלא כלו אגפיה אלא באותה שדה מתקיף לה רב פפא ולימא ליה מייך אשפלוה לארעיך אלא אמר רב פפא [י]שעל מנת כן קבל עליו בעל השדה: **מתני׳** [יא]מי שהיתה דרך הרבים עוברת לתוך שדהו נטלה ונתן להם מן הצד מה שנתן נתן ושלו לא הגיעו [יב]דרך היחיד ד׳ אמות [יג]דרך הרבים שש עשרה אמה [יד]דרך המלך אין לה שיעור [טו]דרך הקבר אין לה שיעור המעמד דייני צפורי אמרו [טז]בית ארבעה קבין: **גמ׳** [יז]אמאי שלו לא הגיעו לינקוט [יח]פזרא ולתיב שמעת מינה לא עביד איניש דינא לנפשיה אפי׳ במקום פסידא אמר רב זביד משמיה דרבא גזירה שמא יתן להן דרך עקלתון רב משרשיא משמיה דרבא אמר בנותן להם דרך עקלתון רב

בית הקילון אני מוכר לך נותן לו אמה אחת לתוכה וחצי אמה מכאן וחצי אמה מכאן לאגפיה ואותן אגפיים מי זורעם רב יהודה אמר שמואל בעל השדה זורעם רב נחמן אמר שמואל [יט]בעל השדה נוטעם מאן דאמר זורעם כל שכן נוטעם ומ״ד נוטעם [כ]אבל זורעם לא חלחולי מחלחולי ואמר רב יהודה אמר שמואל [כא]אמת המים שכלו אגפיה מתקנה מאותה שדה בידוע שלא כלו אגפיה אלא באותה שדה מתקיף לה רב פפא ולימא ליה מייך אשפלוה לארעיך אלא אמר רב פפא [כב]שעל מנת כן קבל עליו בעל השדה: **מתני׳** [כג]מי שהיתה דרך הרבים עוברת לתוך שדהו נטלה ונתן להם מן הצד מה שנתן נתן ושלו לא הגיעו [כד]דרך היחיד ד׳ אמות [כה]דרך הרבים שש עשרה אמה [כו]דרך המלך אין לה שיעור [כז]דרך הקבר אין לה שיעור המעמד דייני צפורי אמרו [כח]בית ארבעה קבין: **גמ׳** [כט]אמאי שלו לא הגיעו לינקוט [ל]פזרא ולתיב שמעת מינה לא עביד איניש דינא לנפשיה אפי׳ במקום פסידא אמר רב זביד משמיה דרבא גזירה שמא יתן להן דרך עקלתון רב משרשיא משמיה דרבא אמר בנותן להם דרך עקלתון

[א]**משום חשד אשתו.** אבל השתא דאינו יכול לשאוב בלא בעל הבית לא יכנס לשם עד שיבא בעה״ב. אבל משום גנינה שלא יגנוב חפציו של בעה״ב לא חיישי׳ שהאשה משמרת את הבית: **מתני׳ מי שיש לו גינה כו׳.** כגון יורשים או שותפין שחלקו ונתרלה חילון לפנימי לתת לו דרך באמצע שדהו: **נכנס בשעה כו׳.** דכיון שהוא עושה לו היזק גדול שעובר באמצע שדהו הדבר ידוע שלא נתרלה לו ברוחב אלא במה שצריך לו הרבה: **תגרין.** לקנות מירקות גינתו: **ולא יכנס מתוכה לשדה אחרת.** כלומר לא יכנס בתוכה לכתחלה כשאין צריך לזו הגינה כלום אלא ליכנס דרך עליה לשדה אחרת שלו כדי לקצר את דרכו דדמי להכנסת תגרין שזה החילון לא שיעבד לו דרך אלא לתקן גינתו [ב]ללקוט פירותיה אבל למידי דאינו צורך הגינה לא שיעבד לו: **והחילון זורע את הדרך.** דכיון דבאמצע שדהו הוא אינו שהדי מחל לו הדרך מכל וכל שלא יוכל לזרוע לשם: **מן הצד.** אינו נפסד כל כך דכיון דמדעת שניהן הוא אינו שהדי שמחל לו את כל הדרך לגמרי להיות מיומד להליכה ולא לזריעה: **וזה וזה אין רשאים לזרעה.** דכיון דמן הצד היא לגמרי ייחדוה להילוך גרידא: **גמ׳ אמת המים.** גדולה כדי להשקות בית השלחין אני מוכר לך צריך ליתן לו שתי אמות ברוחב שאם קצרה היא יחפור בקרקע וירחיבנה עד שתי אמות כדי שיבאו לכאן מים הרבה שזה שיעור להשקות בית השלחין וגם נותן לו אמה מן השדה מכאן ואמה מכאן משני גדותיו כדי לתקן מאותה קרקע אגפיה של אמת המים אם יפול. ליגנא אחרינא אמה בית השלחין אני מוכר לך נותן לו שתי אמות לתוכה של שדה לתקן אגפיה אמה מכאן ואמה מכאן. בשם רבינו יעקב בר יקר ועיקר: **אמה בית הקילון.** ואיכא דאמרי קילון והשקות בהמות ורחיצת בגדים וכלים הוא ואין גדול כל כך ונותן לו אמה אחת לתוכה להרחיבן עד אמה. ל״א נותן לו אמה אחת לשפתו לתוכה של קרקע מוכר כגון אני אמה מכאן ואני אמה מכאן ועיקר: **בעל שדה זורעם.** דדמי למתני׳ דאם שיעבד לו ליקח עפר מכאן אם יצטרך לא הפסידו לגמרי בכך מלזרען: **כ״ש נוטעם.** דאינו מקלקל האגפים שהשרשים מעמיקים הרבה ואין מזיקין את שפתו אבל הזרעים מתפשטים מיד בתוך השלשה ומחלחלין הקרקע מלמעלה בשפתו: **שכלו אגפיה.** שנפלו: **מאותה שדה.** חזקה[ט] שנתפזר העפר של אגפיה לתוך אותה שדה אילך ואילך: **ולימא ליה.** בעל השדה מייך אשפלוה לארעך שגברו המים ושטפו אגפיהן: **אלא אמר רב פפא.** תרץ ולימא הכי שעל מנת כן כו׳ דשתם מוכר אמת המים גמר ומקנה ליה עפר שדהו לתקן אגפיה כשיכלו דמהיכן יביא לו עפר אם לא מאותה שדה ואע״פ שנתן לו כבר אמה מכאן ואמה מכאן לאגפיה כדאמרן לעיל כיון דכלו להו מתקנן עדיין מעפר השדה. מיהו להכי אהני לו מה שנותן לו מתחלה אמה מכאן ואמה מכאן לאגפיה דאין לו לבעל השדה לעשות שם שום תשמיש שיקלקל האגפים אלא נטיעה או זריעה אבל בנין או כל דבר שמכניס אין לו רשות לעשות שם אבל מן האמה ולפנים יעשה בתוך שלו מה שירצה: **מתני׳ מי שהיתה דרך הרבים עוברת בתוך שדהו.** שהוחזקו לעבור שם מעולם או ע״י בעל השדה שנתן להם מתחלה את הדרך: **מה שנתן נתן ושלו.** שנטל עכשיו לא הגיעו והרי יש להם שני דרכים וטעם מפרש בגמ׳: **דרך היחיד.** המוכר לחבירו דרך בתוך שדהו צריך ליתן לו ד׳ אמות כרוחב עגלה: י״ו **אמה.** בגמ׳ שבת (דף לט.) נפקא לן מעגלות דמשכן: **דרך המלך אין לה שיעור.** כדמפרש בגמ׳ [ק:] שהמלך פורץ בתים וגדר מלפניו לעשות לו דרך ולא יטה ימין ושמאל. ובספרי בפרשת המלך [שופטים יז יט] נפקא לן מקראי. וגראה בעיני דמדכתב לבלתי רוס לבבו מאחיו [דברים יז] קדריש גדלהו משל אחיו כדדרשינן נמי (הוריות דף ט.) והכהן הגדול מאחיו [ויקרא כא]: **דרך הקבר.** כשנושאין המת לקברו: **אין לו שיעור.** תקנת חכמים היא משום יקרא דשכבי כדאמרינן בגמרא [ק:] ואמרינן בכתובות (דף יז.) דצריכים לצוותו הרבה בני אדם שיחזיקו אלא כל הדרך מאבולא עד סיכרא. וגראה בעיני דהא אין לו שיעור דמת לא חמיר כדרך המלך לפרוץ בגיניו להפסיד ממון אחרים אלא להלך על גבי תבואה ולא יטו ימין ושמאל. א״נ במוכר דרך הקבר לחבירו ללכת דרך שדהו מיירי דמסתמא אין לו שיעור אלא כל מלוי המת יעברו שם ועיקר: **המעמד.** בגמרא [ק:] מפרש: **דייני צפורי.** לא אתפרש: **בית ארבעה קבין.** ברבוע לא ולמד מסמתים בחצר המשכן דהוי מאה על חמשים נמצא בית מאה חמשים והמאה שהה קבין נמצא בית ארבעת קבין שלש ושלשים אמות ושני טפחים רוחב על ג׳ אורך וברבוע מ׳ אמות וד׳ טפחים וג׳ אצבעות (ט) ומעט יותר[י]: **גמ׳ אמאי שלו לא הגיעו.** כלומר למה לא תקינו לו חכמים שיהא לו רשות לתת להן דרך מן הצד בעל כרחן שהרי אין מפסידין כלום דכגון זה כופין על מדת סדום והלכך יהא הדרך שלהן קנוי לו לגמרי שאם ירצו לעבור בהאי דרך שלקח לעצמו והוא יכול להעמיד רבים בדין: **לינקוט פזרא.** מקל או רחת שקורין פורק״א וליתיב בההוא דרך להכות את כל מי שירצה לעבור וליעביד דינא לנפשיה מאחר דאית ליה פסידא במה שעוברין בתוך שדהו. והמקשה סבר דכיון דקתני מה שנתן נתן בדין עשה מה שעשה ודרכם קנוי לו והאי דקתני לא הגיעו היינו משום דרגילין בני רשות הרבים לעבור בכאן והוא לא יוכל למנען דלא עביד איניש דינא לנפשיה: **ש״מ דלא עביד כו׳.** בתמיה ואנן קיימא לן בגבא קמא בהמניח [מז:] דכולי עלמא סברי עביד איניש דינא לנפשיה במקום דאיכא פסידא: **גזירה שמא יתן כו׳.** כלומר לעולם עביד איניש דינא לנפשיה אבל הכא מן הדין אנו אומרים דשלו לא הגיעו שכך תקנו חכמים דלא ליהוי בידיה אפילו היכא דנתן להם דרך יפר כשלהן דזימנין דאתי למיתב להו דרך עקלתון והם לא יתנו אל לבם דקדירא דשותפי לא חמימא ולא קרירא (לעיל כד:) ואשו חכמים לתקנתא דרבים טובא. ולקמיה [ק.] פריך אם כן אמאי מה שנתן נתן דכיון דלא עשה ולא כלום מקח טעות הוא ויחזירו דרך שלו: **רב משרשיא משמיה דרבא אמר.** היכא דנתן להם דרך יפר אמרינן שלו הגיעו ולינקוט פזרא וליתיב דלא גזרינן שמא יתן להם דרך עקלתון אבל הכא במאי עסקינן שהדבר ידוע שנתן להם דרך עקלתון ולכך לא הגיעו וגם שלו הפסיד כדמפרש לקמן:

רב

עין משפט נר מצוה

סז א מיי׳ פ״ו מהל׳ סכנים הל׳ יג טוש״ע ח״מ סי׳ קפט סעיף א:
סח ב מיי׳ שם הל׳ יד טוש״ע שם סעיף ב:
סט ג ד מיי׳ פכ״ח מהל׳ מכירה הל׳ ז טוש״ע ח״מ סי׳ רז סעיף א:
ע ה ו מיי׳ שם הל׳ ח טוש״ע שם סעיף ב:
עא ז ח מיי׳ שם טוש״ע שם סעיף ג:
עב ט מיי׳ פי״ג מהל׳ מתנות עניים הל׳ ג סמג עשין פב (טוש״ע ח״מ סי׳ רז סעיף ד):
עד כ מיי׳ פכ״ח מהל׳ מכירה הל׳ ט ופי״ג מהל׳ מ״ע הלכה ג ופי״ג מהל׳ מקו ממון הל׳ מ טוש״ע ח״מ סי׳ רז ס״ד:
עה ל מיי׳ פכ״ח מהל׳ מכירה הלכה י ופיין בהגנות וס״ה מהל׳ מלכים הלכה ג (טוש״ע שם):
עו מ מיי׳ פכ״ח מהל׳ מכירה הלכה י:
עז נ מיי׳ שם הלכה יא טוש״ע שם:

רבינו גרשום

חשד אשתו. שאלמלא היה עושה לו פותחת יחשוד לאשתו מבעל הבור אבל עכשיו שיש לו פותחת ובעל הבית עשה הפותחת לא יכנס שם אלא אם כן יהיה שם בעל הבית: **אים** ואינו מכניס לתוכה תגרים. משום שלא יפסיד לאיידך ירקותו בדריסת רגליהם: ולא יכנס בתוכה לילך לשדה אחרת. כי אם לבית גינתו בלבד: והחיצון. אם רוצה הוא זורע את הדרך. אע״פ שיש לזה דריסת רגלים עליו ונוטל מה שישתייר שלא נדרס: נתנו לו. בית דין: דרך מן הצד. לסוף גינתו של זה בסמוך לכותל מדעת שניהן כיון שלדעת שניהן נתנו לו ליכנס לגינתו נכנס בשעה כו׳: אמר רב יהודה אמר שמואל. האומר לחבירו מקום אמת המים אני מוכר לך כדי להשקות ממנו בית השלחין נותן אמת השלחין: בעל השדה לו ב׳ אמות לתוכה של אמת המים. כלומר שיהא ב׳ אמות רחב: ואמה מיכן ואמה מיכן. נותן לו מן השדה לצורך אגפי׳ כלומר לגידודי שלא יצא לחרץ ויעשה מהן גידודין גבוהין אמה: בית הקילון. שעוברת בחצר שרוחצין לשם כלי הבית ואינו גדול כל כך נותן לו כו׳ והוא כמדת חצי אמת השלחין: בעל השדה זורען. לפי כי שלו הן שלא מכרן לו כי אם לתשמיש גידודין: בעל השדה נוטען. לפי שאין נטיעת אילן מזיק למים כזריעה משום דורעים מחלחלי חלחולי. מחלידין ומעלין עפר לתוכה עד שמקלקלין המים אבל נטיעה הולכת כדרכה ולא מזקת: שכלו אגפיה. שנפלו: מתקנה מאותו שדה. שאמרו לו לפי כי לשם כך נתן לו אגפיה שאם נפלו שנוטל בקרקע ומתקן לה אגפיה: ונימא ליה. בעל השדה: מיא דידך אשפילו לארעך. כלומר לא נפלו לתוך שדי כי אם מים שלך ממש אכלו הקרקע והשפילו הגידודין לתוך המים ואין לך משדי לתקן: אלא אמר רב פפא. לאו היינו טעמא הוא ט) דכי זריע אלא על מנת כן קיבל עליו בעל השדה

מסורת הש״ס

ט) לעיל פב:. כ) ג״ז שם. ג) כ״ק כח.. ד) [שבת קט.]. ה) מנחדרין כ: ו) כ״ק שם.. ז) פי׳ שבט. ערוך. ח) כמ״ל נוסף: לו. ט) כמ״ל ליתא חזקה. י) [עי׳ רש״ל].

הגהות הב״ח

(א) רשב״ם ד״ה בית ד׳ קבין וכו׳ ת״ל עפחים ושלש אצבעות וג׳ רבעי אצבעות ומשהו והמשהו פחות מאחת מכ׳ ברוחב אצבע הס״ד:

לעזין רש״י

פורק״א [פירק״א]. קלשון.

מוסף רש״י

לינקוט פזרא וליתיב. יקח מקל ויסד על דרך הרשאון דהא דינא הוא, דהא אמרת מה שנתן נתן אלמא מילוף מעליא הוי (ב״ק כח.). דרך עקלתון. אלא דינא הוא (שם).

רבינו גרשום (המשך)

שאם כלו אגפיים מתקנן משדהו: **אים** נטלה. מבני הה״ר: ונתן להם דרך אחרת מן הצד מה שנתן נתן. דהילופין הן וראינו יכול לחזור בו: ושלו לא הגיעו. כלומר אותו דרך שרצה לקנות לא הגיעו לפי שהוא יכול ליתן תלזכות לכל בני הה״ר ולאותן שאין בפנים אבל אין אחר יכול להחליף ולמכור חלק של אותן שאינו בפנינו: אמאי לא הגיעו. הואיל שנתן להם דרך שהוא יפה כמו הראשון: לינקוט פזרא וליתב. כלומר יקח מפצי בידו וישב באותו דרך שקנה הכל מי שירצה לעבור במה שקנה יכהו וימנעהו: מדלא מצי למיעבד הכי ש״מ לא עביד אינש דינא לנפשיה. כלומר אין אדם רשאי לעשות דין לעצמו מן האחרים אפי׳ במקום שיש לו הפסד כמו כאן שיש לו הפסד דמה שנתן נתן ושלו לא הגיעו. ותיובתא למאן דמוקים בבבא קמא דמאן דאית ליה היכא דליכא פסידא דלא עביד אינש דינא לנפשיה אפי׳ הכי מודי דלהיכא דאיכא פסידא כגון הכא דדרסי אינשי בשדהו דודאי עביד אינש דינא לנפשיה ולינקוט פזרא וליתב: אמר רב זביד לעולם במקום דאיכא פסידא עביד אינש דינא לנפשיה והכא טעמא מאי (לאו) משום דלא בדינא קאתיא לדידיה כשנתן

ט) ל״ל לאו היינו טעמא דמילתא אלא על מנת כן.

רב אשי אמר. מתני' בכל דרכים שבעולם מיירי הן ישרים הן עקלתון ולא משום גזירה אלא משום דכולהו הוו עקלתון דכל דרך שנותנין מצד אחד שלא היה שם דרך תחלה יש בני אדם שנעשית להם רחוקה מן הראשונה ויש שנעשית להם קרובה יותר דלאותן העומדים בעיר מצד דרך הראשון אז נעשית להן עכשיו דרך עקלתון ואין הרשות בידו לגזול את הרבים. ובין רב אשי לרב זביד ליכא מידי אלא מילוק טעמים כעין משמעות דורשין איכא ביניייהו. ומקשי לכולהו כיון דתקנת חכמים הוא אז דין הוא דשלו לא הגיעו אם כן למה מה שנתן נתן ליתא להו כו' דמקח טעות הוא: **שבירו דרך לעצמן.** דרך שדה אחר: **מה שבירו בירו.** אע"פ שלא נטלו רשות מבעל שדה וכדמוקי לה לקמן: ומתמהינן אטו **רבים גזלנין נינהו.** שיגזלו קרקע של אחרים: **כשאבדה להן דרך באותה שדה.** דמ"מ אורחא איתא להו גבייה ויפה כח רבים מכח יחיד שהיחיד שאבדה לו דרך בשדה חבירו לא יכבוש מעצמו אלא אז בבית דין או ברשותו של בעל השדה אבל רבים בבית דין דמו דמאן מינייהו מזמין להאי לבי דינא. וכ"ש מתניתין דהוא עצמו נתן להם ומיהו שלו לא הגיעו דקנסינן ליה לפי שנתן להם דרך עקלתון: **אי הכי.** דכשאבדה להם דרך מיירי רבי אליעזר: **אמאי אמר רבה בר רב הונא אמר רב אין הלכה כר' אליעזר.** והלא הדין עמו שאפילו החכמים המחולקין על אדמון ואומרים יקח לו דרך אז יפרח באויר? הא אוקימנא? בחד דאתי מכח אדבעה אבל באותה שדה דבבי הכל מייב בעל השדה ליתן לו דרך ליכנס בה לשדהו וגבי רבים דין הוא שאם בירו לעצמן יפה עשו וקשיא לרב דאמר אין הלכה אדרב דאוקמה כשאבדה: **מאן דמתני הא לא מתני הא.** רב גידל דמתני משמיה דרב כגון שאבדה לא מתני הא דאמר רבה בר רב הונא אמר רב אין הלכה: ה"ג **ורבה בר רב הונא מתני' טעמא מאי.** כיון דאמר אין הלכה לא ס"ל לאוקומי סתם מתני' כר' אליעזר: **שהחזיקו בו רבים.** שהשוהו ותקנוהו להילוך והבעלים ידעו ושתקו אסור לקלקלו דודאי לרבים מחל. וכ"ש מתני' שנתן להם הוא דרך בידים הלכך מה שנתן נתן וכגון שהחזיקו: **ור"ל.** אליבא דרבה בר רב הונא דאמר אין הלכה ומוקי לה כשלא אבדה להם דרך ואפ"ה קאמר ר' אליעזר מה שבירו בירו בבירור בעלמא בלא חזקה: **במאי קנו לה.** וכי בדיבור קנו לה. ומשני בהילוכא דהאי שבירו הוא ההילוך ובענין זה בירו אותם שהלכו לשם: **עד שיחזיק.** להשוות קרקע לחרישה או נעל וגדר ופרץ כל שהוא. והא דאמרינן בפ"ק דב"ק (דף ט.) אימת הוא חזקה מכי דייש אמלגי לאו בהילוך מיירי אלא בהגבהת המצר ודש הקרקע לתקן את המצר ולחזקו דהיינו נעל וגדר: **כדי שיהא נוח בו'.** דהוו להו כיורשין ולא כגזלנין ולא יהיה רשות לשטן לקטרג ולא פתחון פה [לבעל] מדת הדין: **נקנה בהילוך.** דרך הנאת המעשה קונין אותו כדאמרינן בחזקת הבתים (לעיל דף נג.:) הליע מצעות בנכסי הגר קנה: **כי אתו לקמיה דרבי ינחק.** לדון על עסק אדם שמתנה לחבירו למכור שביל של כרמים. ור"ח פירש דבמי שאבדה לו דרך שדהו מיירי: **הבו ליה.** שביל רחב כי היכי דדרי טונא דזמורות על כתפו והדר אילך ואילך ולא יגעו הזמורות במחיצות השביל: **ולא אמרן אלא דמסיימי מחיצתא.** שיש שם לשביל גדר מזה וגדר מזה אז צריך להרחיב את הדרך ולמשוך כתלים לאחוריהם כדי שלא יזיקוהו הכתלים להפיל המשוי מעל כתפו: **אבל לא מסיימי מחיצתא.** לא יתן לו אלא מדרך כף רגליו וזרע המוכר או יטע כרם מיכן ומיכן דאין כאן דבר המזיק לו כשיטעון משוי על כתפו. ואית דגרס ולא אמרן אלא דלא מסיימי מחיצות הלכך י"ל שמכר לו כל צרכו אבל היכא דמסיימי מחיצתא הדבר ידוע שלא מכר לו אלא שביל זה כמות שהוא ולא נהירא דאם שביל סתם זכין ליה למה לא יתן לו כל צרכו: **כרעא.** רגל: **כדי שיעבור חמור בו.** שני גמדין ומחצה יהו כדלקמן: ה"ג **דייני גולה אמרי.** והיינו שמואל וקרנא בפ"ק דסנהדרין (דף יח: ע"ש) והלכך לא גרסי' תניא דאמורא' נינהו. אי נמי ה"ג תנו דייני גולה בריתא וכפ' בית כור (לקמן דף קז:) גרסינן נמי הכי: **גמדין.** אמות קטנות מפרקין? עד אצבעותיו. ויש אומרים אמות שלימות דקרא כתיב גמד אדרבה (שופטים ג): **חד שיעורא הוא.** וכשניהם אמר רב הונא הלכה לאשמועינן דחד שיעורא הוא: **דרך היחיד.** ליכך אדם אחד שדה שלו: **דרך מעיר לעיר.** שהדרך מיוחדת לשתי עיירות הללו ואין אנשי עיירות אחרות נכנסין לשם: **שמונה אמות.** שאם יפגעו שתי עגלות זו בזו שלא יתעכבו זו בזו: דרך

בגון שאבדה להן דרך באותה שדה. פירש רבינו שמואל וכ"ש מתני' שמדעתו נתן להם וכתב הכי דקאמר לרבה בר רב הונא דאמר אין הלכה כוותיה אלא אם כן אבדה להם דרך באותה שדה אי הכי אמאי אמר רבה בר רב הונא אמר רב אין הלכה כר"א מאן דמתני הא לא מתני הא וטעמא מאי משום דרב יהודה (ה) ג) דאמר רב יהודה מצר שהחזיקו בו רבים אסור לקלקלו ור' אליעזר רבים במאי קנו ליה בהילוכא דתניא הלך בה לארכה ולרחבה קנה מקום הילוכו דברי ר' אליעזר וחכמים אומרים א אין הילוך מועיל כלום עד שיחזיק אמר ר' אלעזר ב מ"ט דר' אליעזר דכתיב ג קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה ורבנן התם משום חביבותא דאברהם הוא דקאמר ליה הכי כדי שיהא נוח לכבוש לפני בניו א"ר יוסי בר' חנינא ד מודים חכמים לר"א בשביל של כרמים הואיל ונעשה להילוך נקנה בהילוך כי אתו לקמיה דרב יצחק בר אמי אמר להו ה הבו ליה כי היכי דדרי טונא דשבישתא והדר ו ולא אמרן אלא דמסיימין מחיצתא אבל לא מסיימין מחיצתא כי היכי דשקיל כרעא ומנח כרעא: דרך היחיד ד' אמות: תנא אחרים אומרים כדי שיעבור חמור במשאו אמר רב הונא הלכה כאחרים ז (ותניא אידך) דייני גולה (אומרים) שני גמדים ומחצה ואמר רב הונא ח הלכה כדייני גולה והאמר רב הונא הלכה כאחרים ט אידי ואידי חד שיעורא הוא: דרך הרבים שש עשרה אמה: תנו רבנן דרך היחיד ארבע אמות י דרך מעיר לעיר שמונה אמות דרך

בשביל של כרמים. נראה דדוקא בשביל של כרמים שאינו עשוי כלל אלא להילוך אבל אמר דרך עשוי קנת להשתמש בו צורך אמר: **ולא אמרן אלא אי לא מסיימי מחיצתא אבל מסיימי בו'.** ולא שיהו מחיצות גבוהות דא"כ היכי דרי טונא אלא מחיצות נמוכות טפח או טפחיים להיכר השביל הלכך כשמכר לו השביל בשדהו לא יתן לו אלא כמו שהוא עשוי אפי' לא יהא לו אלא כדשקיל כרעא ומנח כרעא וזה דתקו לרבינו שמואל שאינה נראית לו גירסא זו לפי שהיה סבור להגן מחיצות גבוהות הרבה: והכוכין

כדי שיהא נוח בו'. דהוו להו כיורשין ולא כגזלנין ולא יהיה רשות לשטן לקטרג ולא פתחון פה ט [לבעל] מדת הדין: **נקנה בהילוך.** דרך הנאת המעשה קונין אותו כדאמרינן בחזקת הבתים (לעיל דף נג.:) הליע מצעות בנכסי הגר קנה: **כי אתו לקמיה דרבי ינחק.** לדון על עסק אדם שמתנה לחבירו למכור שביל של כרמים. ור"ח פירש דבמי שאבדה לו דרך שדהו מייר: **הבו ליה.** שביל רחב כי היכי דדרי טונא דזמורות על כתפו והדר אילך ואילך ולא יגעו הזמורות במחיצות השביל: **ולא אמרן אלא דמסיימי מחיצתא.** שיש שם לשביל גדר מזה וגדר מזה אז צריך להרחיב את הדרך ולמשוך כתלים לאחוריהם כדי שלא יזיקוהו הכתלים להפיל המשוי מעל כתפו: **אבל לא מסיימי מחיצתא.** לא יתן לו אלא מדרך כף רגליו וזרע המוכר או יטע כרם מיכן ומיכן דאין כאן דבר המזיק לו כשיטעון משוי על כתפו. ואית דגרס ולא אמרן אלא דלא מסיימי מחיצות הלכך י"ל שמכר לו כל צרכו אבל היכא דמסיימי מחיצתא הדבר ידוע שלא מכר לו אלא שביל זה כמות שהוא ולא נהירא דאם שביל סתם זכין ליה למה לא יתן לו כל צרכו: **כרעא.** רגל: **כדי שיעבור חמור בו.** שני גמדין ומחצה יהו כדלקמן: ה"ג **דייני גולה אמרי.** והיינו שמואל וקרנא בפ"ק דסנהדרין (דף יח: ע"ש) והלכך לא גרסי' תניא דאמורא' נינהו. אי נמי ה"ג תנו דייני גולה בריתא וכפ' בית כור (לקמן דף קז:) גרסינן נמי הכי: **גמדין.** אמות קטנות מפרקין? עד אצבעותיו. ויש אומרים אמות שלימות דקרא כתיב גמד אדרבה (שופטים ג): **חד שיעורא הוא.** וכשניהם אמר רב הונא הלכה לאשמועינן דחד שיעורא הוא: **דרך היחיד.** ליכך אדם אחד שדה שלו: **דרך מעיר לעיר.** שהדרך מיוחדת לשתי עיירות הללו ואין אנשי עיירות אחרות נכנסין לשם: **שמונה אמות.** שאם יפגעו שתי עגלות זו בזו שלא יתעכבו זו בזו: דרך

מסורת הש"ס

ה) [עירובין לד.], ו) [בס], ז) ב"ק סח. לעיל יב. כו: ס:, ח) ותנו. רש"ל, ט) [כתובות קט:], י) [בס], יא) רש"ל, יב) נס"ל: ממפרקן,

תורה אור השלם

ג קום התהלך בָּאָרֶץ לְאָרְכָּהּ וּלְרָחְבָּהּ כִּי לְךָ אֶתְּנֶנָּה: בראשית יג יז

גליון הש"ם

גמרא ב"ש רד' אליעזר. עי' בפרשת דרכים דרך האמרים דרוש מ':

הגהות הב"ח

(ה) **גמרא** משום דרב יהודה אמר רב דאמר רב יהודה אמר רב מלר שהחזיקו:

מוסף רש"י

קרובה לזה. לעיירות היושבות סמוך לאותו לד, ורחוקה לזה. לאותן הסמוכין לגד האמר שיהו לרכין להקיף כל שבינות השדה, וכשהיתה באמצע השדה לא היו מקיפין כל כך (ב"ק כח.). **רבים שבירו דרך לעצמם.** בשדה אחת, מה שבירו בדרך. ואינו רשאי לגזלה (עירובין צד.). **שאבדה להן דרך באותה שדה.** שהיה להן דרך בו ואינו יודע אי בלפיכו אי בדרומו ובכולו להן אותה מן הרחוקות (שם). מצר שהחזיקו בו רבים. לעשותו להן דרך, אסור לקלקלו. אע"פ שהוא של יחיד (לעיל כו:).

עין משפט נר מצוה

עח א ב מי' פ"ל מהל' מכירה הל' יג סמג עשין פג ועוש"ע מ"מ סי' קנד סעיף ז:

עם ג ד מי' שם הל' יד וסמג שם עוש"ע שם וכנ' שניהם בהגיל הרשב"ם: **ם** ה ו ז מי' פכ"ל מהל' מכירה הלכה ט סמג עשין שם עוש"ע מ"מ סי' רז סעיף ד:

רבינו גרשום

להם דרך מן הצד משום גזירה שמא יתן להם דרך עקלתון ההשתא לאו בדינא קאתיא לידי': החזוקה לזה. ולאו זכות היא לו וקרובה לזה ומשום הכי לא מצי למעבד דינא לנפשיה ומש"ה מה שנתן נתן ה) ולא מצי למיהדר ביה: ולימא להו שקולו דידכו ויהבו לי דידי. ואמאי מה שנתן נתן: הא מני. מתני': ר' אליעזר היא. דאמר מה שבירו בירו ומשום הכי הואיל שבירו דרך זה לא מצי למימר להו הבו לי דידי: ומקשי' ואליבא דר' אליעזר דאמר מה שבירו בירו וכי רבים גזלנין נינהו. דליגזול ליה את שלו בכדי: אמר רב גידל. לא גזלנין נינהו אליבא דר' אליעזר דמשום הכי שלו לא הגיעו כגון שאבדה להן דרך באותה שדה. שיודעין הן שיש להן דרך זה ואין יודעין באיזה מקום בשדה משום הכי נתן בשדה מן הצד שלא ידרסון בשדה ואמטול הכי הואיל שבירו דרך זה מה שבירו בירו דהשתא לא גזלנין נינהו והיום ומחר כשיכיר דרכם יטלוה ושלו לא הגיעו: אי הכי. דמוקמת לה הכי בר' אליעזר אמאי אמר רב הונא אין הלכה כר' אליעזר הא לאו גזלנין נינהו ובדין הוא דמה שבירו בירו: ומשני מאן דמתני הא. דרב ברונא לא מתני הא דר' אליעזר. הוא סביר ל' דמשום הכי מה שבירו בירו כגון שאבדה להן דרך לרבים והא דקאמר רב ברונא אין הלכה כר' אליעזר הכי ס"ל לרב ברונא דר' אליעזר דאמר מה שבירו בירו בחנם אע"פ שלא אבדה להן דרך דאי הוה שמיע ליה לרב ברונא דר' אליעזר סבר מה שבירו שאבדה להן דרך בתוך שדהו לא הוה אמר אין הלכה כר' אליעזר: ומקשי' וטעמא מאי. כלומר הואיל דס"ל לרב ברונא להיכא שבירו להן רבים דרך מה שבירו בירו ג) כגון שאבדה להן דרך באותה שדה אמאי מה שנתן נתן ושלו לא הגיעו. והוא הדין נמי שאיל תלמודא אליבא דרב גידל דמתרץ למתני' אליבא דר' אליעזר מה טעם מה שנתן נתן ושלו לא הגיעו. ומשני משום דרב יהודה וכו' והואיל שהחזיקו באותו דרך בשדה אסור לקלקלו ואותו שנתן נתן משום שבירו הן: ואליבא דר' אליעזר דמתרצא מתני' אליביה רבים במאי קנו לה. להאי דרך שנתן זה והלא לא החזיקו בה: קנה מקום הילוכו. בלא שטר וכסף וחזקה ובלא פריצת וגדירת [גדר] ונעילת [הפתח]. דברי ר' אליעזר. וחכ"א אין הילוך מועיל כלום. עד שפרץ וגדר ונעל כל שהוא: כדי שתהא נוחה ליכבש. לפני יהושע: כי אתו לקמיה דר' יצחק. המוכר והלוקח שביל לחבירו: אמר להו

זולו הבו ליה כי היכי דדרי טונא דשבישתא והדר. כלומר למהלך בשביל של כרמים יתנו לו בשיעור שיכול אדם לילך בו עם משאו של זמורות ויכול לחזור בשביל של כרמים ברוחב דקנהו בהליכתו: ולא אמרן. דליתן ליה הכי: אלא משום דלא מסיימי מחיצתא. של שביל שאין שם גדר מיכן ומיכן. אבל מסיימי מחיצתא אפילו יהי' השביל צר כל כך כי היכי דשקיל כרעא ומנח כרעא לא יהבי' ליה טפי אלא כמה דאיתיה: **ים** שני גמדין ומחצה. שתי אמות ומחצה: דרך מעיר לעיר שמונה אמות. כדי שיהא רוחב לשתי עגלות שפוגעות זו בזו:

ה) נראה דל"ל נתן ושלו לא הגיעו ולא מלי מי'. ג) פי' רבינו בזה הוא כפי' תוס' בד"ה כגון בתי' הסני ועוד י"ל וכו' ודו"ק.

והכוכין ארכן ד'. פי' רבינו שמואל שהמת ג' אמות ונשניל האהרון לריך אמה רביעית ואין נראה דבפרק המלביע (שבת לב. ושם ד"ה אשתמה) משמע בהדיא דעד כתפיו של אדם ג' אמות דאמרי' התם אהרן ע' וכפורת טפח הרי כאן עשרה וגמירי כל טומת דמילדי במטות תילתא מלעיל ותרי תילתי מלתתא ואישתמה דלמעלה מעשרה הוה קאי דמכתפיו עד למטה י"ח טפחים ותרי תילתי שה טפחים ושני שליש אישתמה דלמעלה מי"ח ושליש קאי ואי מראשו לא הוי אלא י"ח לא הוה קאי למעלה מי' דמראשו ועד כתפו מחזיק הרבה יותר מטפח ושליש ובתרגום אחשורוש אספתא אילטליב על ג' אמות כו' וחתוני ראש היו והכוכין דאהרן ארבע משוס לוחרו ורגלו ולפי האהרון[1]: **ורומן** שבעה. פירש רבינו שמואל כדי שיהא פותח טפח בהרון אלא מהא הטומאה נוקעת ועולה ומטמא העובר על גביו (ג) שאמר בפ' מי שמתו (ברכות דף יט: ושם) מדלגין היינו ע"ג אהרונות כו' ומפ' התם טעמא משום דרוב אהרונות יש בהן פותח טפח ומיהו לא היה מועיל אלא לענין טומאה דאוריתא אבל מדרבנן מיהא טמא העובר עליהן כדאמר התם דגזרו עליהן ולא התירו אלא לבא למקום מצוה לקראת מלכים ומפרש ריב"ם [1]שהכוכין שהם היו פתוחים מן הצד שהיו מניחין את המתים לתוכן דאילו היו סתומין היתה נוקעת טומאה ועולה ואדרבה יותר יש טומאה כשהוא פותח טפח כיון שהוא סתום דאילו לא היה פותח טפח לא היתה טומאה נוקעת ועולה אלא כנגדה והשתא כשהוא פותח טפח הוי כאילו כל ארכו ורחבו מלא טומאה ונוקעת ועולה אפי' שלא כנגד הטומאה והבית רחיה מדאמר בפ"ק (לעיל דף יב. ושם) פרק פלימיו מטמא כל סביביו ומטמא במגע מן התורה הנוגע כל סביביו אע"פ שאין המת ממלא כל הבית כולו ומסתמא כמו כן יטמא על גביו אע"פ שיש פותח טפח ואין להאריך כאן וא"ת כיון שגזרו בקבר אפילו יש שם פותח טפח א"כ גם בבית אפי' לא פרק פלימיו יטמא סביביו כי היכי דבית סתום יש לו דין קבר סתום ה"נ פתוח יש לו דין קבר פתוח וי"ל דבקבר גזרו יש באהרון פותח טפח אטו אין בו כו' אבל בית אין בית אלא יהא בו פותח טפח ובית אטו קבר לא דלו לגזור ור"י הביא ראיה דבסתום אפי' פותח טפח בוקע ועולה דתניא גבי אהל דנזיר (נזיר דף נג: ושם) או בקבר לרבות קבר סתום ומדקאמר סתום ולא פתוח א"כ הוי כפותח טפח ואפ"ה מרבה סתום ומיהו מה שפירש דאם אין בו פותח טפח אין בוקע ועולה אלא כנגד הטומאה לא ידע ר"י מנא ליה דבכל ענין מרבה קרא קבר סתום שיטמא כל סביביו ולמעלה אפי' אין בו פותח טפח ועוד יש ראיה מ[1](מדתניא) בתהלות (פ"ג מ"ז) ביב שהוא קמור תחת הבית ויש בו פותח טפח וביליאתו פותח טפח עומאה בתוכו הבית טהור טומאה בבית מה שבתוכו טהור יש בו פותח טפח ואין ביליאתו פותח טפח הבית טמא כו' דכיון דאין ביליאתו פותח טפח חשיב כסתום אע"פ שיש בו פותח טפח בוקעת ועולה ומיהו קשה לר"י מתני' בתהלות (פ"ד מ"ב) ומייתי לה בהעור והרוטב (חולין דף קכה:) [תיבת] המגדל [1][שיש בה פותח טפח] ואין ביליאתו פותח טפח [2](ויש בה כוך) טומאה בתוכה מה שבבית טמא עומאה בבית מה שבתוכה טהור לפי שדרך עומאה לצאת ואין דרך עומאה ליכנס פי' שדרך להוציא מן השדות והמגדל דרך הבית והשתא קשה ל"ל טעמא שדרך עומאה לצאת תיפוק ליה דבוקעת ועולה כיון דאין ביליאתה פותח טפח ורבי יוסי נמי אמאי פליג התם ומטהר לפי שיכול להוציא חצאין חצאין פי' כחצי זית שאין מטמא בהאל או מפני שיכול לשרפה במקומה וכן קתני סיפא העמידה על פתחו פתח לתוך עומאה בתוכה הבית טהור ואמאי והא עומאה בוקעת ועולה וי"ל דבכלים אין דין קבר להיות בוקע ועולה דאין מבטלו: ורחבן

ורומן שבעה. להכניס האהרון בריוח וגם להיות אויר טפח בין [1]הקרקע לאהרון שלא לטמא העובדים (ה) דרך המערה ארבעה

דרך הרבים שש עשרה אמות [א]דרך ערי מקלט שלשים ושתים אמות א"ר הונא מאי קראה דכתיב [1]תכין לך הדרך דרך הדרך: דרך המלך אין לה שיעור: [ב]שהמלך פורץ גדר לעשות לו דרך ואין ממחין בידו: דרך הקבר אין לה שיעור: משום יקרא דשכבא: המעמד דייני ציפורי אמרו בת ד' קבין כו': ת"ר [ג]המוכר קברו דרך קברו מקום מעמדו ובית הספדו באין בני משפחה וקוברין אותו על כרחו משום פגם משפחה: ת"ר [1]אין פוחתין משבעה מעמדות ומושבות למת כנגד [2]הבל הבלים אמר קהלת הבל הבלים הכל הבל א"ל רב אחא בריה דרבא לרב אשי היכי עבדי א"ל כדתניא אמר רבי יהודה ביהודה בראשונה לא היו פוחתין משבעה מעמדות ומושבות למת [ד]כגון [ג]עמדו יקרים עמודו שבו יקרים שבו אמרו לו א"כ אף בשבת מותר לעשות כן אחתיה דרמי בר פפא הוה נסיבא ליה לרב אויא שכיבא עבד לה מעמד ומושב א"ר יוסף טעה בתרתי טעה [1]שאין עושין אלא בקרובים והוא עבד אפילו ברחוקים וטעה [2]שאין עושין אלא ביום ראשון והוא עבד ביום שני אביי אמר בהא נמי טעה [3]שאין עושין אלא בבית הקברות והוא עשה בעיר רבא אמר בהא נמי טעה [4]שאין עושין אלא במקום שנהגו והתם לא נהוג מיתיבי אמרו לו אם כן אף בשבת מותר לעשות כן ואי אמרת בבית הקברות וביום א' בית הקברות בשבת מאי בעי בעיר הסמוכה לבית הקברות דאמטיוהו בין השמשות: **מתני'** המוכר מקום לחברו לעשות לו קבר וכן המקבל מחברו לעשות לו קבר עושה תוכה של מערה ד' אמות על שש ופותח לתוכה שמונה כוכין שלש מכאן ושלש מכאן ושנים מבנגדן וכוכין ארכן ארבע אמות ורומן שבע ורחבן

ולא מרבנן שהם לא פירשו כלום: **אלא בקרובים.** קרובי המת שאינם מתאבלים בחיים למעמדות ומושבות לכבוד המת: **ביום ראשון.** שנקבר המת: ומשני **בעיר הסמוכה לבית הקברות והוא דאמטיוהו כו'.** ולאחר שהחשיך היה להם לעשות מעמד ומושב בחזירתן דאלכתי יום ראשון קרינא ביה דהא לענין אינות נמי אמרינן [זבחים ק:] אינות לילה דרבנן שהלילה הולך אחר היום: **מתני' לעשות לו קבר.** והם לא היו רגילים ליקבר אחד אחד בפני עצמו אלא כל בני משפחה נקברין במערה אחת כל אחד בכוך בפני עצמו הלכך המוכר לחבירו מקום קבר מכר לו מקום לב' מערות ואחר ביניהן ומקום הכוכין חוץ מן המערות ד' אמות תחת הקרקע לכל כותלי המערות דלקמן ולר"ש ד' מערות: **עושה תוכה של מערה.** כלומר עושה חללה של מערה ד' אמות רחב באורך שם וגובה המערה מפורש בתוספתא [פ"ו ה"ז] ארבע אמות: **ופותח לתוכה.** חופר בכותלי המערה וממלאו פתוחין לחללה: **שלש מכאן.** בכותל האורך שם אמות שמימין הפתח וכן בכותל השני שמשמאל הפתח: **ושנים כנגדו.** [א] של פתח בכותל אמצעי שרחבו ד'. וכן סדרן מרחיק חצי אמה מזוית הכותל האורך של לד הפתח וחופר כוך רחב ששה טפחים דהיינו אמה ומניח כותל אמה וחופר כוך שני אמה ומניח כותל אמה וחופר כוך שלישי אמה ומניח חצי אמה בזוית פרנסת כותל של ו' אמות נשלשה הכוכין ג' אמות לשני אחיריים שביניהם שתי אמות לשתי הזויות חצי חצי אמה דהיינו ה)[אמה והיינו] ו' אמות וכן יעשה לכותל האורך שכנגדו וכענין זה יעשה שני הכוכין בכותל הקצר שכנגד הפתח דהוי ד' אמות מניח חצי אמה בזוית מכאן וחצי אמה בזוית השני וחופר ב' כוכין של ב' אמות וריוח ביניהן אמה הרי ארבע אמות: **והכוכין ארבע אמות ארכן.** שהמת ארכו שלש אמות ונשניל אהרון שהוא מונח בו צריך אמה רביעית: בין [1]הקרקע לאהרון שלא לטמא העובדים (ה) דרך המערה

ארבעה

ה) לכאורה צ"ל ע"ז אמה דכן הוא שיעור הה"ר ואלכן בסוף הדיבור מפרש ג"כ והרי לך עשרה בעגלות המשכן וכ"ע

עין משפט נר מצוה

סא א מיי' פ"ח מהל' רוצח ושמירת נפש הלכה ה:

סב ב מיי' פ"ה מהל' מלכים הלכה ג:

סג ג מיי' פכ"ד מהל' מכירה הלכה י: סמג עשין פב טוש"ע ח"מ סי' רי"ז סעיף ז וטוש"ע י"ד סי' שסו סעיף ה:

סד ד מיי' פי"ב מהל' אבל הלכה ד סמג עשין מד"מ ב טוש"ד סי' שעו [וכרב אלפס מ"ק פ"ג דף לו.]:

סה ה ו ז ח ט מיי' שם הל' ד:

סו י מיי' פכ"ח מהלכות מכירה הלכה י סמג עשין פב טוש"ע ח"מ סי' רי"ז סעיף ו:

רבינו גרשום

דרך הרבים ה) י' אמה כדגרסינן במסכת שבת (דף צח) שתי גזוזטראות ברשות הרבים זו כנגד זו ואמרינן בגמ' אמר רב משום ר' חייא עגלות תחתיהן ובינייהן וצידיהן רשות הרבים אמר אביי בין עגלה לעגלה כמלא אורך עגלה וכמה אורך עגלה חמש ועגלה אחרת חמש ובין עגלה לעגלה חמש אמות ואמה יתירה דקאי כה בן לוי דבי משתלפי קרשים ונקיט להו והרי לך עשרה בעגלות דמשכן: תכין לך הדרך. דרך מצי למכתב למה לי דכתב הדרך הרי מרבי עוד בשיעור דרך אחר דהיינו ב' דרכים ששיעורן ל"ב אמה: משום דזילותא דשכבא. צריך הרחקה יותר שלא יריחו הכל ריחו: מעמד. מקום שעושין בו הספד לנחם אבל: וקוברין למוכר בעל כרחו שלא לוקח משום פגם משפחה. של מת כלומר שלא יאמרו לא היה לו מקום לקבור ומחזירין דמיו ללוקח: הכל הבלים ג' הכל הבלים ג' הכל הבל אחד הרי כולן ד'. כלומר מה שנברא בד' ימי בראשית הבל הוא סופו ליבלות: אמרו לו אם כן. דלא עבדו טפי אלא כי האי גוונא דעומדין ד' פעמים. אפי' בשבת יהא מותר לעשות כן דאין בו שום איסור ולא שום מלאכה ואמאי לא עבדו הכי בשבת: עבד לה. רב אויא בעלה אפי' ברחוקים של המת העמיד והושיב. ביום ראשון כשקברו המת. ס"ד דלא עבדו אלא ביום ראשון ובבית הקברות ביום ראשון בשבת היכי משכחת לה והא לא מצי למיקבר בשבת אלא שמע מינה אפי' בעיר וביום שני מצי עבדו. ומשני לעולם בבית הקברות וביום ראשון ולא ביום שני והכא במאי עסקינן בעיר הסמוכה לבית הקברות ואמטייה למת בין השמשות וכשקברוהו מבעוד יום ולא הספיקו לבוא עד שהחשיכה ומשום הכי הואיל דליכא איסור שבת מצי למיעבד התם בבית הקברות. כך אמר המורה מפני מה היו עושין המעמד ויושבין כשחוזרין מבית הקברות מפני ששדין מלוין אותן וכשיושבין ועומדין הצבור במקום אחד הולכין להם השדין ומפני מה לוקחין עפר ומריחין אותו ואחר כך משליכין על ראשם ואחריהם מפני שנזכור כי עפר אנחנו: **אים'** המוכר לחבירו מקום לעשות בו קבר. כלומר לעשות בו מערה וכוכין עושה תוכה של מערה ד' אמות על ר' אמות ופותח לתוכה של מערה שכורה בג' כתליה בסלע ח' כוכין ג' מיכן בכותל האורך וג' מיכן בכותל האורך השני וב' כנגדן בכותל הרוחב ובאותו כותל שכנגד

מסורת הש"ס

ה) ב"ק ס: פנהדרין כ: [יבמות עו: פסחים קי:]. ג) כתובות פד. בכורות נב:. ג) מגילה דף כג:. ד) בב"מ: [קידושין. ה) ר"מ. ו) [פי' כין תקנת הכוך לאחרון עי' תוי"ט]. ז) [וע"ע תוס' פסחים קט: ד"ה בכוס]. ח) [התוי"ט כתב דל"ל התוספות]. ט) ב"ל מדתנן. י) ר"מ. כ) [ריטב"ן ורש"ש מ"ז].

תורה אור השלם

1 תָּכִין לָךְ הַדֶּרֶךְ תַּשְׁלִשׁתָּ אֶת גְּבוּל אַרְצֶךָ אֲשֶׁר יַנְחִילְךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ וְהָיָה לְנוּס שָׁמָּה כָּל רֹצֵחַ:

דברים יט ג

2 הֲבֵל הֲבָלִים אָמַר קֹהֶלֶת הֲבֵל הֲבָלִים הַכֹּל הָבֶל:

קהלת א ב

הגהות הב"ח

(ה) רשב"ם ד"ה ורומן ז' וכו' העובדים על גבי המערה: (ב) תוס' ד"ה ורומן וכו' על גביו כמו שאמר:

הגהות הגר"א

[א] רשב"ם ד"ה ופותח כנגדו כו'. אבל הרמב"ם כתב שבין כל קבר שבלדדים אמה ומחצה וכן שנים האמצעים ג' אמות (ועמ"ש כ"ה כ"ד סי' שסב ס"ק ח):

מוסף רש"י

שהמלך פורץ גדר. שלא אחרים (ב"ק ס:) נדרים שלא אחרים (יבמות עו: סנהדרין כ:). לעשות לו דרך. קבר מיתו לפרלסו או לכרמו (יבמות עו:) לשדהו ולכרמו (סנהדרין כ:) ולאוכלסין שלו, לאחרים דרך המלך אין לה שיעור (ב"ק ס:). מקום מעמדו. שעושין מעמדות שבעה למת (בכורות נב:).

ו) סוטה מד. אלנות פט"ו מ"ח, ב) הלייר ע"פ הרש"ש

מוסף רש"י

חצר הקבר. שלפני המערה כדאמר סדר נזיר הקבורות בב"ב, שעושין מערות גדולות של שם (ע"ל ד') על שם ומיסר כמותלה בגיב כוכין לריוכות כמתם המת ומוחבו לתוכן והמערה מקוסה מתקרה וכיסוי ועושה גומא רחבה בגלד המערה ופותח פי המערה לתוך הגומא כמוחל המערה כמין פתח, ואותה גומא היא חלר הקבר (סוטה מד:). **העומד בתוכו טהור.** כל מקום שהוא עומד בה טהור. דכיון דמערה חלוקה הימנה ומחיצותיה גיכרות, לא גזר רבנן בתחום שבתוכה שיתפסו ד' אמות שביבותיה לגלד המערה, דכי גזר רבנן אלרבע אמות בתת המטמא בחיר, וכגון למעלה אבל גב המערה, כדי להרחיק את האדם מלהסיל על הטומאה, אבל כאן יש היכר (שם).

רבינו גרשום

הפתח ובכותל הרחב שהפתח של מערה שם אין עושין בו כוכין וכן דין השיעור הכוכין של כל אחד ארכו ד' אמות ורוחבו ארבעה טפחים ורחבו ששה ומכניסין בתוכה המת עם ארונו וכיצד מחלקין ג' כוכין בכותל האורוך של מערה מרחיק הכוך הראשון מכותל רוחב המערה חצי אמה והכוך עצמו רחבו אמה ובין כוך זה לכוך אחר צריך אמה הרחקה ומקום הכוך השני אמה ובין כוך שני לכוך שלישי אמה ביניתים כי היכי דלא נגעי אהדדי והכוך השלישי אמה הרי בין תפישת ג' כוכין ובינייהם ה' אמה ובין כוך שלישי לכותל המערה בסיום המערה חצי אמה הרי בין חצי אמה זו וחצי אמה אחרת אמה אחת ו) הוי פה על הו' הרי י' אמות והם הכי נמי שיש ג' כוכין לאידך כותל של אורך המערה הרי כאן י' כוכין ובכותל אחר של רוחב המערה חופר ב' כוכין כנגד של כוכין שבאורך הכתלים שפונים להללו ב' ועושה וחולק אותם באלו ד' אמות של רוחב המערה וכיצד. ירחיק חצי אמה מכותל המערה ועושה כוך אמה ורוחב ובין כוך לחבירו אמה והכוך השני עצמו אמה ובין כוך שני לכותל המערה חצי אמה הרי אמה כאן בין שני כוכין (בין מקומן) ובינייהן שלש אמות ושני חצאי אמה הסמוכין לכותלי המערה הרי כאן ד' אמות ותוך המערה ד' אמות על שש הכל פנוי אבל בכתלים ולפנים מהם בתוך הסלע היו חופרין שיעור כוכין הללו ומכניסין בכוך המת בארונו: ר' שמעון אומר עושה תוכה של מערה פנוי שש ברוחב על ח' אמות באורך ופותח לתוכה וכורה בכתליה י"ג כוכין ד' מיכן בכותל האורוך שירחיק מכותל רוחב המערה חצי אמה מכל כותל והכוך אמה בין כוך ראשון לכוך שני אמה וכוך שני אמה ובין כוך שני לכוך שלישי אמה ובין כוך שלישי לכוך רביעי אמה וכוך רביעי אמה ובין כוך רביעי לכותל המערה חצי אמה הרי לך כאן בין ד' כוכין והפסקות שבין הכוכין ועם שני חצאי אמה שסמוך לקרנות ח' אמות והם הכי נמי עבדין באידך כותל דאורך המערה הרי לך ח' כוכין בין שני צידין אורך כותלי המערה

ו) נראה דל"ל הוספה על הה' הרי ו'.

ארבעה מכלן. בכותל שמרכו ח' ד' אמות לרוחב הד' כוכין וג' אמות לשלשה אורות שביניהן ושני חצאי אמה לשני הזויות של אותו הכותל הרי ח' אמות: **אחד מימין הפתח כו'.** בגמרא מפרש היכי קיימי: **ועושה חצר כו'.** בין המוכר מקום לחבירו לעשות קבר בין המקבל לעשות לחבירו קבר צריך לעשות חצר למעלה על פי המערה מקום פנוי ו' על ו': **כמלא המטה וקוביה.** כלומר ושאלי המטה: **ופותח לתוכה שתי מערות.** הן מערה דלעיל ועוד מערה אחרת כנגדה דהוו להו ב' מערות בין הכל לחצר ובכל אחת יש בה ח' כוכין ועכשיו יוכלו ושאלי המטה לבא מכאן ומכאן מן הצדדין שאין שם מערה לחצר ולא יהו דורסין על גבי המערות. וליכא לפרושי ופותח לתוכה שתי מערות בר מהך דלעיל דהוו להו ג' דהא פרכינן בגמ' [ע"ב] דאי לא תימא הכי ד' מערות לר"ש היכי עביד להו כו' ואי איתא הכי נמי הוה מצי לאקשויי ההיא קושיא עצמה בג' מערות לרבנן. והא דתנא לעיל מערה ואח"כ חצר ואחר כך מערה שניה שכנגדה דהיכי ליתני עושה חצר ופותח לתוכה ב' מערות והלא אין קרוי חצר עד שיעשה תחלה המערה שהחצר לפניה דאין קרוי חצר אלא דבר שהוא כניסת בית או כניסת מערה: **ופותח לתוכה.** שהמוכר או המקבל צריך לתת מקום ולעשות שתי מערות שכל זה תורת קבר הוא: מערה דרבנן כזה:

ר' שמעון אומר ארבע. מערות צריך לעשות מארבע רוחות החצר ובכל מערה י"ג כוכין כזה:

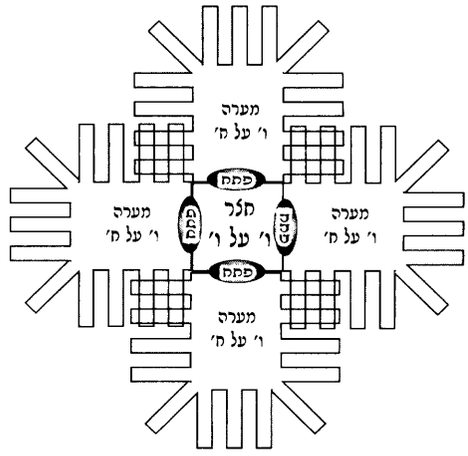

הכל לפי הסלע. אכוכין קאי אאם הקרקע חזק ח"ל הפרש אמה בין כוך לכוך לכותל ועושה יותר מי"ג כוכין ואם סלע הבא בידים ירחיק יותר מאמה זה מזה ולא יעשה יותר מד' או ה' כוכין במערה ומי שמקבל לעשות קבר לחבירו אין מושבין לכוכין אלא לפי חוזק הקרקע ירבה או ימעט כוכין. ונראה בעיני דאמערות נמי קאי דהכל לפי הסלע יעשה מערות הרבה מכל לד ולשון התוספתא (פ"ו ה"ז) מוכיח דקא תני ופותח לתוכה שתי מערות ר"ש אומר ד' לד' רוחותיה ר' יהודה אומר בסלע הבא בידו פותח את שתיהן מרוח אחת אמרו לו אי אפשר לר"ש ושאלי המטה עוברין על גבי המערות: **גמ'** ה"ג בפי' ר"ח **הני תרי להיכא שדי להו אי לבראי הא קמיתדשי ותו התנן חצר הקבר העומד בתוכו חצר הקבר בשדה מיגה ומגדל ולא נטמא במה שעבר על גבי המערות לר"ש ועכשיו עומד בחצר הקבר טהור דאין כאן כוך ואם איתא הרי נטמא בהאל שמהאיל על גבי הכוכין שתחת החצר. ובספרים שלנו כתוב אי לגואי בתוך המערה שמופר קבר ד' אמות בקרקע המערה הא קא מיתדשי כשרוצה לקבור בכוכי הכותל הסמוך לו ולא נהירא דאין זה דומה לשאר הכוכין ולא אסיק אדעתיה לאקשויי שיהא כוך זה משונה מן שאר הכוכין להיות תחת שולי המערה אלא בכותל הוא כשאר כוכין והלכך פריך אי לבראי הא קא מיתדשי: דעביד לה כמין גגר.** מגעול של פתח זקוף שיורד מלמעלה למטה כן עשה שני כוכין משני לידי הפתח זקופין כמין בור עמוקין ד' אמות ורחבין ו' על ו' ונתן המתים זקופים ובסמוך לכותל החצר עשאן דמשום ההוא פורתא לא מיתדשי שאין מתקרבין כל כך אחורי הפתח:

קבורת

ורחבן ששה. ואפי' למ"ד בסוכה (דף ח.) שהאדם תופס אמה היינו כשהוא לבוש אבל מת שאינו לבוש כל כך אף עם האמרון לא הוי כי אם אמה ותדע דבגלא מלבוש אין מחזיק אמה דהא מקום אינו אלא אמה על אמה ברוס ג' אמות ואי אדם ערום מחזיק אמה אמה באמתא היכי יתיב:

ועושה חצר על פתח המערה. כאן משמע שהחצר גבוה מן המערה דהא בעי למימר בגמרא שאחד מימין הפתח ואחד משמאל נכנסין לתוך החצר דקאמר בגמרא אי לבראי הא קא מיתדשי וקשה דבפרק משוח מלחמה (סוטה דף מד.) משמע שאין החצר שוה עם קרקע עולם אלא עמוק וצריך לעלות כשיוצא ממנו דמפליג בין פתחה למעלה לפתחה מן הצד וכן פ"ה אם וי"ל דאע"פ שהחצר עמוקה המערה עמוקה הימנה:

אי לבראי הא קא מיתדשי. ה"ה דה"מ למיפרך הא קא נגעי אהדדי אלא אומר ר"ת משום דה"מ לשנויי במעמיק כדמשני בסמוך ועדיפא מיניה פריך: **ותו** התנן חצר הקבר העומד בתוכה טהור. וא"ת לר"ש היכי אזיל כיון שיש ד' מערות לד' רוחות וכי תימא באמה שבין כוך לכוך האמר בפרק משוח מלחמה (שם) דמת תופס ארבע אמות היכא דלא מסיימי מחיצות ודוקא בחצר הוא דמסיימי מחיצות אינו תופס ופ"ה דאזיל אם בשדה תיבה ומגדל:

דעביד להו כמין גגר. תימה אכתי העומד בתוכו אמאי טהור הא מת תפיס ד' אמות דהא לא מסיימי מחיצות דאמה קבור בתוך החצר עצמו ואם היינו אומרים דכותל המערה הוא אמה אחי שפיר אבל לא משמע הכי לקמן דחשיב כ"ב לר"ש וי"ח לרבנן משמע שאין בין אהל המערה לחצר כלום וכ"ת דמהדר ליה מחילה סביב המת א"כ לא הוי אהל אם על שם ומסר ממנה הרבה שיש מ' מתים לד' פתחי החצר הפתוחין לד' מערות [ועוד] קשה לר"י דאיך יתכן שאין פתח המערה רחב אלא ב' אמות ואיך יכנסו עם המת דע"כ אין בו יותר דכוך העשוי כמין גגר רחב אמה על אמה וא"כ צריך להרחיק כל כוך מקרן זוית אמה דאי לאו הכי אי אפשר דלא נגעי אהדדי מ' כוכין שבחצר הרי לב' הכוכין ב' אמות ואמה שמגיע לכל קרן וקרן ולא נשאר כי אם שתי אמות לפתח ואומר רש"י דיכול להיות הפתח רחב שלש אמות וכגון שירחיק לעולם הכוך שמימין הפתח אמה ושבשמאל יעשה בקרן זוית [ב]הרי ג' אמות לב' כוכין עם הריוח נשארו ג' אמות לפתח ואע"פ שהכוך שבשמאל שהוא ממש בקרן זוית אינו רחוק מאותו שמונה לאורך המערה בשביבה אלא אחי אמה אין להקפיד הואיל וזה עשוי כמין גגר ואין רחבו אלא אמה על אמה ואע"פ שאנו מקפידין באותו שמושבב לרוחב המערה להרחיקה מקרן זוית אחי אמה אע"פ שאותו שמושבב בתוך המערה רחוק כמו כן מקרן זוית אחי אמה ומתרחק והולך בשוה לצד דרום והמונח ברוחב המערה הולך בשוה לצד מזרח ואינן מקורבין יחד אלא בראשיו מ"מ לא חילקו חכמים בשוכבין ועוד יש ליתן טעם דאפילו לא היו מרחיקין אותו שמושבב לרוחב המערה אחי אמה מן הקרן לא היו מרחיקין כלום שלא היו יכולים לפחות אמה ברוחב המערה בשביל כך ולקבר דאם כן רחבה ה' וזה אינו יכול להיות לר"ש מפני אותן הכוכין שבצד הפתח מימין ומשמאל ולרבנן נמי דליכא כוכין לצד הפתח לא הוו יכולים לקבר רחבה מד' דאם כן איך היו מכניסין

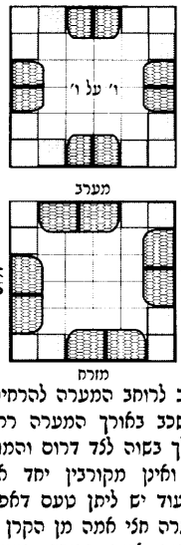

המרון

גמ' הני תרי להיכא שדי להו אי לבראי הא קמיתדשי ותו התנן חצר הקבר **העומד בתוכו טהור.** והכי פירושו הני תרי כוכי דר"ש דקתני אחד משמאל הפתח ואחד מימינו לאיזה צד ממשיך ארכו והיאך חופרין ד' אמות של ארכן. אם בכותל המערה שתחת החצר חופרין אותו אחד מימין הפתח ואחד משמאל ותופסין הכוכין תחת קרקע החצר ד' אמות: **הא קמיתדשי.** ברגלי ושאלי המטה וקוביה שמושיבים שם הרבה. ולא דמי לדריסת ושאלי המטה שדורסין על גבי המערות המוקפות מכל צד כשמניחין את המטה לחצר דהתם בשביל הילוך לפי שעה לא קפיד ר"ש: **ותו.** דאם תמצי לומר דלדוושא לא חיים התנן בהדיא דהנכנס לחצר הקבר בשדה מיגה ומגדל ולא נטמא במה שעבר על גבי המערות לר"ש ועכשיו עומד בחצר הקבר טהור דאין כאן כוך ואם איתא הרי נטמא בהאל שמהאיל על גבי הכוכין שתחת החצר. ובספרים שלנו כתוב אי לגואי בתוך המערה שמופר קבר ד' אמות בקרקע המערה הא קא מיתדשי כשרוצה לקבור בכוכי הכותל הסמוך לו ולא נהירא דאין זה דומה לשאר הכוכין ולא אסיק אדעתיה לאקשויי שיהא כוך זה משונה מן שאר הכוכין להיות תחת שולי המערה אלא בכותל הוא כשאר כוכין והלכך פריך אי לבראי הא קא מיתדשי דמיתדשי בדריסת רגלי בני אדם. ומתקיף לה ר' יוחנן אם כן דבעמידה זקופין מוקים להו בכותל

עין משפט נר מצוה

פז א מיי' פ"ו מהל' טומאת מת הלכה ט וע"ש:

רבינו גרשום (המשך)

וג' מכנגדן ברוחב המערה שרוחב המערה ו' אמות ובין ו' אמות הללו עבוד ג' כוכין שצריך להרחיק מכותלי אורך המערה חצי אמה מכאן וחצי אמה מכאן דהיינו אמה וג' כוכין ג' אמות ובינייהן ב' אמות היינו ו' אמות וכוך אחד עשה מימין הפתח וכוך אחד משמאל הרי כאן י"ג כוכין בכותלי המערה מד' רוחותיה. וקא שייל בגמ' אליבא דר' שמעון להיכן מוקים ב' כוכין הללו שבכותל פתח המערה: ורושה חצר על פתח המערה לדברי הכל בין אליבא דתנא קמא ובין אליבא דר' שמעון שתהא ו' אמות באורך ושש אמות ברוחב כמלא המטה וקוברי המת שיכולין ליכנס שם ובהכי סגי להו וקסבר תנא קמא אם רצה לפתוח מי שקנה חצר הקברות שתי מערות אחת פתוחה מצד אחד של חצר ואחת פתוחה מצד שני של חצר דשאי לעשות כן דליכא למיחש לשום טומאה בחצר ור' שמעון אומר דשאי לפתוח ד' מערות (ד' מערות) לד' רוחות לד' כותלי החצר וכל מערה י"ג כוכין: דשב"ג אומר הכל לפי הסלע. כלומר לא אזלינן בחר אותו שיעור חשבון של כוכין דרבנן ור' שמעון אא"כ היא חזקה וקשה אותה שחופרין בה את הכוכין יכול לפתוח בו כוכין יותר מאלו בתוך ח' אמות ולא צריך להרחיק כוך מן חבירו אמה כי אם בפחות הפסק סגי בינתים ואם סלע הבא בידים הוא צריך הרחקה טפי מאמה בין כוך לכוך שלא תפחת: וקא בעי השתא בגמ' היאך תרי כוכי אליבא דר' שמעון דקתני דעבדי שני כוכין אחד מימין הפתח ואחד משמאל הך תרי כוכין היכן שדי להו כלומר באיזה מקום מן המערה מוקים להו אי לגואי לתוך גופה של מערה בתוך חללה חופרין בקרקע הא קמיתדשי להו כלומר הן נידושין ונרמסין בדריסת רגלי מכניסין שאר המתים בכוכין של כתלים ודורסין על אותן הקברים כשנכנסו במערה ואיכא זילותא דשכבי ואי עביד להו להך תרי כוכי לבראי של מערה בחצר בקרקע אחד מימין הפתח ואחד משמאל לא אפשר דהתנן חצר הקבר העומד בתוכה טהור מפני שאין בה שום טומאת מת ואם איתא דהללו ב' כוכין משוכין ונקבעין מחוץ למערה בחצר ופותחין למערה משתכח דאיכ' קברי' בחצר ואמאי העומד לתוכה טהור טמא מיבעי ליה דהכן דקאי או מי שעושה חולין בטהרה דומנין דדריס על מקום הקברים ודמי כמאן דקאי בגופה של מערה והוה ליה טמא: א"ר יוסי בר חנינא דבעיד להו על פתח המערה אחד מימין ואחד משמאל כמין גגר. כלומר הכותל של פתח המערה אינו עבה ד' אמות שיהא יכול למיקבע הכוכין בעוביו שלא יצא לפנים או לחוץ ואין יכול לתקן בענין אחר אלא חופרין בעובי הכותל מלמטה למעלה ומשים אחד מכאן של פתח ואחד מכאן ומשים בתוכו המת עם ארונו זקוף כמין גגר כמו בריח החלון היורד ונועל מלמעלה למטה זקוף דהשתא ליכא למיחש משום טומאה דחצר ולא משום